

Nr II.

Ankom till Riksdagens kansli den 2 maj 1911 kl. 4 e. m.

Första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 11 i anledning af väckt motion om åvägbringande af utredning, huru vården af rikets fornsaker bäst bör ordnas m. m.

Till utskottets behandling har öfverlämnats en af herr *Fahlbeck* väckt motion nr 79, hvori hemställes, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, huru vården af rikets fornsaker bör för att motsvara sitt ändamål bäst ordnas, samt, i den mån Riksdagens medverkan härför erfordras, för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill en sådan utredning kan föranleda.

Motionen.

Motionären har till stöd för denna hemställan anført följande:

Motiveringen.

»Få länder torde i högre grad än Sverige sedan gamla tider ägnat en pietetsfull vård åt sina fornminnen. Redan på Gustaf II Adolfs tid inrättades det ännu bestående riksantikvarieämbetet; och kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, som jämte riksantikvarien äger högsta tillsynen och vården af landets fornminnen, har sin grund i Lovisa Ulrikas vitterhetsakademi af år 1756.

Vår nu gällande kungl. förordning angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande af den 29 november 1867 bygger dels på en äldre förordning af 1828, dels på kyrkolagens bestämmelser i kap. 26 § 6. Den har sedan sin tillkomst undergått åtskilliga smärre förändringar.

Denna förordning motsvarar emellertid i väsentliga delar icke längre tidens kraf. Sina svåraste brister förråder fornminnesförordningen af 1867 i det sätt, på hvilket den sörjer för de kyrkliga antikviteternas bevarande.

Enligt dess bestämmelser i § 10 får rörligt gods i kyrka, »som tjänar att bevara minnet af forntidens bruk och konstfärdighet och icke tillhör enskild person eller släkt, såsom gamla skrudar, bilder, altartaflor — —», icke till enskilda personer, inhemska eller utländska samlingar aflåtas utan att förut hafva varit Kungl. Maj:t och kronan hembjudna — —». Den förköpsrätt, Kungl. Maj:t här förbehållit sig såsom ersättning för det i 1828 års förordning efter kyrkolagen stadgade förbudet att afyttra »rörligt gods, som till de urgamla tidens ihåggommelse tjänar», utan Kungl. Maj:ts tillstånd, lär blifva af mycket liten effekt för bevarandet af våra kyrkliga minnesskatter, när den utländska antikvitetshandeln uppdagar den lätthet, med hvilken kyrkorna kunna rensas, efter ett förut skedt hembjudande till Kungl. Maj:t. Sedan i Förenta Staterna den höga införseltullen å dylika ting borttagits, har det amerikanska samlare- och museiintresset med fördubblad kraft kastat sig öfver den gamla världens konstskatter. De härigenom till ytterlighet uppjagade prisen på kyrkliga konstsaker från medeltiden och renässansen måste utsätta de kommunala myndigheterna för så svåra frestelser, på samma gång de betaga kronans förköpsrätt all betydelse, att en verklig fara för förskingring af dessa konstsaker föreligger. I andra länder är en dylik fara förebyggd dels genom rena exportförbud, dels, såsom i Danmark och Norge, af samma förbud att försälja kyrksaker utan Konungens medgifvande, som hos oss fanns i 1828 års förordning. Endast Sverige och Ryssland lämna portarna för denna handel öppna.

Rörande en särskild grupp af kyrkornas tillhörigheter, klockorna, ofta af det allra största antikvariska, konstnärliga och vetenskapliga intresse, stadgar 1867 års förordning icke ens rätt för Kungl. Maj:t att hindra deras omgjutning genom att till deras värde inlösa dem.

I hög grad behöfligt vore dessutom, att det vid sidan af lagen under senare år i stor skala bedrifna depositionssystemet, hvarigenom kyrkorna, de naturliga förvaringsplatserna för den kyrkliga konstens minnesskatter, beröfvas sina gamla kultföremål, inskränktes till de fall, då föremålen öfverlåtande till museerna uppenbarligen vore enda sättet att bevara dem från förstörelse.

En annan betänkelig brist i fornminnesförordningen är den onödiga och, såsom det i en mängd fall visat sig, ödesdigra långsamhet, som ligger i det stadgade anmälningssättet beträffande fornfynd och forn lämningar genom kronobetjäningen och kungl. befallningshafvande. I samband härmed må äfven erinras, att, för att motverka de ständigt

upprepade försöken att undandraga staten fynd af ädel metall, en måttlig höjning af lösenvärdet till större motsvarighet mot antikvitetsvärdet vore i hög grad önskelig.

Äfven synes tvifvel kunna råda beträffande lämpligheten af att på ett museum, statens historiska i Stockholm, koncentrera alla gräfningsfynd, i stället för att, såsom förhållandet är i Norge, uppdelat landet i arkeologiska intressesfärer. Slutligen kan med skäl ifrågasättas, huruvida riksantikvariatets förening med chefskapet för statens historiska museum fortfarande är tidsenlig och lämplig. Den oafåtliga vaksamhet, de ständiga resor och inspektioner, som en rationell fornminnesvård i vårt land numera måste kräva, uppsikten öfver de museer, hvilka redan åtnjuta eller komma att åtnjuta statsunderstöd, samt sekretariatet i kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien synas tillsammans bilda en mer än tillräcklig arbetsbörda för en man. Äfven den ställning, riksantikvarien bör intaga till de olika museerna gör det önskligt, att han icke såsom chef för ett af dem kan blifva i samma sak på en gång domare och part.

De här i korthet antydda bristerna uti nu rådande ordning rörande rikets fornsaksvård göra en revision af denna ordning utaf behovet påkallad.»

Nu gällande föreskrifter om vården af rikets fornsaker innehållas i kyrkolagens kap. 26 § 6 — som aldrig blifvit till någon del uttryckligen upphäfd —, kungl. förordningen den 29 november 1867 angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande med däri genom kungl. kungörelserna den 30 maj 1873 och den 21 april 1886 gjorda ändringar, kungl. förordningen den 30 maj 1873 angående nedgrafven skatt, bottenfynd m. m., äfvensom stadgarne för vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, instruktionen för riksantikvarien och nämnda akademis tjänstemän samt reglementet rörande vården af de under akademiens inseende ställda samlingarne.

*Utskottets
yttrande.*

Emot dessa nu gällande bestämmelser har motionären till en början anmärkt, att förordningen den 29 november 1867 (den s. k. fornminnesförordningen) i väsentliga delar icke längre motsvarade tidens kraf, samt att förordningen förrådde sina svåraste brister i det sätt, på hvilket den sörjde för de kyrkliga antikviteternas bevarande. Den förköpsrätt, som Kungl. Maj:t i förordningen förbehållit sig, blefve af mycket liten effekt till följd af de till ytterlighet uppjagade prisen på kyrkliga konst saker från medeltiden och renässansen, hvarigenom de kommunala

myndigheterna utsattes för svåra frestelser. En verklig fara för förskingring af dessa konst saker föreläge därför. Dessutom vore det i hög grad behöfligt, att det vid sidan af lagen under senare år i stor skala bedrifna depositionssystemet, hvarigenom kyrkorna — de naturliga förvaringsplatserna för den kyrkliga konstens minnesskatter — beröfvades sina gamla kulturföremål, inskränktes till de fall, då föremålets öfverlåtande till museerna uppenbarligen vore enda sättet att bevara dem från förstörelse.

Beträffande dessa anmärkningar får utskottet emellertid framhålla, att kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien i en den 11 sistlidne januari till Kungl. Maj:t ingifven skrifvelse anhållit, att Kungl. Maj:t täcktes vidtaga åtgärder för att all utförsel ur landet af äldre konstskatter måtte blifva förbjuden, samt att dessutom fornminnesförordningen måtte så ändras, att kyrkliga antikviteter ej finge »till enskilda personer, inhemska eller utländska samlingar *aflåtas*, utan att Kungl. Maj:t, där särskilda omständigheter sådant föranleda, därtill gifvit tillstånd», men däremot finge af vederbörande församling, om vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien det medgifvit, i svensk offentlig samling *deponeras* med villkor, att de till församlingen vid anfordran återställdes.

Vid denna akademiens framställning till Kungl. Maj:t fanns fogad en skrifvelse till akademien från riksantikvariern, hvilken däri anført, att en omarbetning af fornminnesförordningen äfven i andra punkter visat sig önskvärd, samt att akademien också beslutat utarbete ett förslag till ny redaktion af nämnda förordning. En händelse, som på sista tiden inträffat — nämligen ett förslag af en norsk biskop, att ett dyrbart, Köpings stads kyrka tillhörigt altarskåp skulle förvärfvas för Trondhjems domkyrka, äfven om detta skulle betalas med 100,000 kronor — äfvensom amerikanska sträfvanden att från Europa förvärfva värderika äldre konstverk hade emellertid visat nödvändigheten af, att åtgärder så fort som möjligt vidtoges för att åt landet bevara dess konstskatter från äldre tid, och riksantikvariern hade därför föreslagit akademien att ingå till Kungl. Maj:t med ofvannämnda framställning utan att afvakta omarbetandet af fornminnesförordningen i dess helhet.

Frågan om undanröjande af faran för kyrkliga antikviteters förskingring och af olägenheterna af det s. k. depositionssystemet har således redan af vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien dragits under Kungl. Maj:ts pröfning.

Med afseende å fornminnesförordningen framställer motionären vidare följande anmärkningar:

1) att rörande en särskild grupp af kyrkornas tillhörigheter, *klockorna*, hvilka ofta vore af det allra största antikvariska, konstnärliga och vetenskapliga intresse, fornminnesförordningen icke ens stadgade rätt för Kungl. Maj:t att hindra deras omgjutning genom att till deras värde inlösa dem;

2) att en betänklig brist i fornminnesförordningen vore den onödiga och, såsom det i en mängd fall visat sig, ödesdigra långsamhet, som låge i det stadgade *anmälningssättet beträffande fornfynd och fornlämningar* genom kronobetjäningen och Konungens befallningshafvande; och

3) att, för att motverka de ständigt upprepade försöken att undandraga staten fynd af ädel metall, en måttlig *höjning af lösenvärdet* till större motsvarighet mot antikvitetsvärdet vore i hög grad önskelig.

Angående omgjutning af *ringklockor* stadgar fornminnesförordningen, att församling, som vill företaga omgjutning af ringklocka, å hvilken finnas inskrifter, skall uppteckna dessa och delgifva dem vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Äro inskrifterna tecknade med runor eller andra medeltidens bokstäfver, eller finnas å klockan bilder och figurer af ovanlig beskaffenhet, skall noggrann afteckning däraf tillställas bemälda akademi så tidigt, att akademien, om så finnes nödigt, må kunna låta besörja jämförelse af denna afteckning eller taga aftryck af dessa inskrifter och figurer, innan klockan omsmältes. Om församlingen vill afyttra sådan till omsmältning bestämd ringklocka, skall den först Kungl. Maj:t och kronan hembjudas, på sätt om fynd är sagdt.

Dessa föreskrifter lära, enligt hvad för utskottet blifvit upplyst, i praxis i allmänhet tillämpas så, att anmälan om alla till omsmältning bestämda klockor göres till vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, således äfven då de ej äro försedda med inskrifter. Då det varit möjligt att rädda en sådan klocka genom inköp, har sådant i regel kunnat ske mot erläggande endast af det belopp, som motsvarat metallens värde. Sålunda inköpte riksantikvarien under år 1910 på detta sätt tre klockor, nämligen en för statens historiska museum, en för nordiska museet och en för landsortsmuseet i den trakt, där kyrkan är belägen. I en blifvande ny fornminnesförordning synes emellertid anmälningsskyldigheten med afseende å till omsmältning bestämda ringklockor böra utvidgas så, att den i enlighet med ofvannämnda praxis komme att omfatta alla sådana ringklockor. Likaledes torde stadgande böra inflyta i fornminnesförordningen angående rätt för staten att inlösa dylik klocka.

Mot kronobetjäningens anlitan­de för *anmälan af fornfynd och forn­lämningar* torde i allmänhet ej någon skälig anmärkning kunna göras. Tvärtom synes i skyldigheten att göra anmälan på sådant sätt ligga en viss garanti för att anmälan verkligen blir gjord. Däremot bör krono­betjäningen lämpligen kunna direkt insända dylik anmälan till vitter­hets-, historie- och antikvitetsakademien och Konungens befallnings­hafvandes mellanhand därigenom undvikas. Det torde äfven böra stå hittare öppet att direkt göra anmälan till nämnda akademi eller till riks­antikvarien, men i så fall borde, till kontroll öfver att anmälan verk­ligen göres, det åligga hittaren att genast om dylik anmälan underrätta närmaste kronobetjänt, som skulle hafva att befordra denna underrättelse till akademien eller riksantikvarien.

Beträffande den af motionären föreslagna *höjningen af lösenvärdet* för fynd af ädel metall, har utskottet inhämtat, att vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien sedan årtionden tillbaka tolkat gällande före­skrift, att för guld- och silfverfynd skall vid inlösen erläggas fulla metall­värdet med $\frac{1}{8}$ förhöjning, sålunda, att hittaren skall erhålla *minst* $\frac{1}{8}$ utöfver metallvärdet. I de fall, då det ansetts nödigt, har lösen sålunda utgått med mera än $\frac{1}{8}$ öfver metallvärdet. Häremot har visserligen kungl. kammarrätten gjort anmärkning, men Kungl. Maj:t har för ett par år sedan godkänt akademiens tolkning i detta hänseende. Ett stad­gande i öfverensstämmelse med sistnämnda tolkning synes emellertid böra inflyta i en blifvande ny fornminnesförordning.

Slutligen har motionären ifrågasatt lämpligheten *dels* af att på ett museum, statens historiska i Stockholm, koncentrera alla gräfningsfynd, i stället för att, såsom förhållandet är i Norge, uppdelat landet i arkeo­logiska intressesfärer, *och dels* af att chefskapet för statens historiska museum fortfarande vore förenadt med riksantikvariefattningen. Detta är en fråga af stor räckvidd.

Då fornminnesförordningen år 1867 utfärdades, kunde man knappast tala om något annat museum af ifrågavarande art i vårt land än statens historiska museum. De små samlingar, hvilka voro förbundna med universitetet och läroverken, voro så obetydliga, att de icke kunde komma i någon åtanke vid en lagstiftning. Det var därför naturligt, att fyndens vägar från hela landet ledde till statens historiska mu­seum, hvares chef riksantikvarien var, och att hvad staten offrade för antikvariska ändamål hade till hufvudsakligt syfte att stödja sistnämnda museum.

Sedermera har emellertid inom vårt land med anlitande af den enskilda offervilligheten uppvuxit ett stort antal museer. Af dessa museer äro de största nordiska museet i Stockholm, kulturhistoriska museet i Lund och museet i Göteborg, hvilka tillsammans uppgifvits representera ett värde af omkring åtta millioner kronor. I öfrigt finnas 38 mindre museer, hvilka med hus och samlingar lära anses hafva ett värde af omkring fem millioner kronor, värdet på kyrkliga depositioner icke inräknade. Af alla dessa museer åtnjuta endast nordiska museet och kulturhistoriska museet i Lund statsanslag. Flera fornminnesföreningar hafva emellertid erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att anordna lotterier till förmån för sin museiverksamhet.

I motionen antydes icke, huru motionären tänkt sig, att den ifrågasatta nya organisationen i arkeologiska intressesfärer skulle anordnas, men i en af motionären till utskottets ledamöter utdelad, från trycket nyligen utkommen öfversikt öfver »fornminneslagstiftning och fornminnesvård i Sverige», utgifven af intendenten vid kulturhistoriska museet i Lund, G. J:son Karlin, föreslås följande:

Staten borde tillförsäkra sig kontroll öfver alla de nämnda museerna genom att bevilja dem direkta anslag under villkor, att de hade sakkunniga personer anställda, hvilka skulle lämna riksantikvariens handräckning för fornminnesvården. Museerna skulle hafva sina särskilda distrikt, inom hvilka de skulle medgifvas rätt att dels förvärfva sådana fynd — äfven guld och silfver — som icke pröfvades omistliga för statsmuseet i Stockholm, och dels företaga själfständiga undersökningar, hvilkas fyndresultat, när undersökningen bekostades af vederbörande museum, äfven skulle få stanna hos detsamma. För att kunna ägna sig åt en effektiv fornminnesvård med en sådan organisation, som nu angifvits, borde, på sätt motionären äfven antydt, riksantikvariens vara befriad från den tunga museitekniska arbetsbörda, som chefskapet för ett stort museum måste föra med sig, och den ställning, riksantikvariens borde intaga till de olika museerna, gjorde det önskligt, att han icke såsom chef för ett af dem kunde blifva i samma sak på en gång domare och part.

Frågan, huruvida och på hvad sätt en sådan organisation, som nu angifvits, borde komma till stånd, synes böra bero på en närmare undersökning genom Kungl. Maj:ts försorg.

Äfven de i gällande fornminnesförordning upptagna föreskrifter om fasta fornlämningar — hvilka icke af motionären närmare berörts —

torde vara af ändring. Såsom exempel härpå vill utskottet anföra en händelse, som nyligen inträffat på Gottland. En fattig arbetare hade i god tro förvärfvat ett område odlingsbar mark. Då odlingen skulle företagas, befanns, att större delen af nämnda område utgjordes af fasta fornlämningar, och odlingen blef af vederbörande myndighet förbjuden. För förlust, som i dylikt fall kan uppstå för den, som gjort markförvärf i god tro, synes utväg till ersättning böra beredas.

Såsom af det ofvan anförda framgår, äro ändrade bestämmelser rörande värden af våra fornminnen i åtskilliga hänseenden af verkligt behof påkallade. Ändringar i fornminnesförordningen beträffande kyrkliga antikviteters bevarande, hvarom vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien gjort framställning hos Kungl. Maj:t, synas till och med vara af den brådskande beskaffenhet, att deras utfärdande i administrativ väg så fort ske kan vore önskvärd. Beträffande ordnandet af fornminnesvärden i öfrigt anser utskottet närmare utredning vara önskvärd. Att Riksdagen, innan sådan utredning försiggått, skulle intaga någon mera bestämd ställning till sättet för denna frågas lösande, än som utskottet ofvan angifvit, torde knappast vara lämpligt.

Utskottet hemställer därför,

att Första kammaren ville för sin del besluta, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta utreda, huru värden af rikets fornsaker bör för att motsvara sitt ändamål bäst ordnas, samt, i den mån Riksdagens medverkan härför erfordras, för Riksdagen framlägga de förslag, hvartill en sådan utredning kan föranleda.

Stockholm den 2 maj 1911.

På utskottets vägnar:

H. BIÖRKLUND.